

УДК 371.2:78

Рустем Комурджі

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

Педагогічна діяльність має яскраво виражений ціннісно-гуманістичний характер, який визначає її сутність і мету, а педагог виступає носієм, творцем і розповсюджувачем гуманістичних якостей. Професійні правила, норми, вимоги включають необхідні знання, уміння, навички і певні особистісні якості.

Людина ХХІ століття має не просто оперувати знаннями, а, у першу чергу, бути готовою до активної соціальної взаємодії, вміти змінюватися відповідно до нових потреб суспільства, зберігаючи при цьому власну гідність, етнічну самосвідомість, ментальність тощо. У становленні такої особистості важливу роль відіграє педагог, який повинен мати певний обсяг знань, умінь і навичок.

Однією з важливих складових професіоналізму педагога є комунікативна компетентність як утворення, що характеризується рівнем сформованості навичок професійного спілкування й виявляється в уміннях спілкуватися, через правильну систему комунікації організувати спільну з учнями творчу діяльність, уміння цілеспрямовано організувати спілкування й керувати ним [1, с. 4].

У сучасній психолого-педагогічній літературі представлено чималий блок праць із теорії та досвіду вирішення проблеми підвищення професійної компетентності фахівців. Методологічні й теоретичні засади розвитку професійної компетентності відображені в роботах вітчизняних дослідників А. Капської, Р. Вайноли, С. Харченко, Н. Ларіонової, І. Козубовської та російських науковців А. Маркової, І. Зимньої, Е. Зеєра, Д. Вазіної. Розкриттю методологічних засад спілкування присвячені праці Л. Буєвої, О. Леонтєва; у працях Л. Долинської, Л. Зінченко, В. Кан-Калика, А. Капської, М. Корнева, А. Мудрика, Л. Савенкової розкриваються структура, функції та види спілкування.

Дослідженням комунікативних властивостей особистості присвячені праці вітчизняних і зарубіжних учених, які детально вивчають комунікативні здібності людини (Л. Бірюк, Г. Васильєв, В. Введенський, А. Кідрон, О. Леонтєв, С. Максименко, М. Савчин, Л. Савенкова), зупиняються на питанні комунікативної компетентності Г. Андрєєва, О. Бодальов, Ю. Жуков, Л. Кайгородова, В. Кан-Калік, Г. Лещенко, С. Литвин-Кіндратюк, А. Панфілова, Л. Петровська, Ю. Федо-

ренко, В. Федорчук, В. Черевко, Т. Щербан, розглядають комунікативні навички, вміння С. Бондаренко, Н. Кузьміна, А. Петрова, В. Семиченко, Т. Шепеленко, а комунікативний потенціал особистості – В. Кольцова, Р. Максимова, В. Рижов, С. Терещук.

Мета статті – розкрити сутність поняття “комунікативна компетентність” як важливої складової професійної компетентності вчителя музики.

Важливе значення в діяльності вчителя музики відіграє професійна компетентність. Поняття “компетентність” у широкому розумінні цього слова означає досконале знання своєї справи, суті роботи, яка виконується, складних зв’язків, явищ і процесів, можливих способів і засобів досягнення окреслених цілей. У зміст компетентності включається рівень базової та спеціальної освіти, стаж роботи, уміння акумулювати широкий життєвий і професійний досвід, знання можливих наслідків конкретного способу впливу на особистість.

Дослідники Л. Семушина та Н. Ярошенко під професійною компетентністю розуміють інтегральну характеристику ділових та особистісних якостей фахівців, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для здійснення певного роду діяльності, яка пов’язана з прийняттям рішень [4, с. 24]. З точки зору особистісно орієнтованого підходу в професійній освіті професійну компетентність трактують як сукупність професійних знань, умінь, а також способи професійної діяльності [2]. У межах діяльнісного підходу професійна компетентність розглядається як результат засвоєння знань і навичок, що забезпечує необхідний рівень вирішення проблем діяльності.

Професійна компетентність учителя музики повинна включати й особистісні якості, і сукупність умінь і навичок, що забезпечують функціонування процесу спілкування з колегами й учнями. Отже, професійну компетентність можна назвати стрижневим компонентом обраного ним виду діяльності, а комунікативну компетенцію – необхідною умовою її ефективності [5, с. 4].

У сучасних дослідженнях пропонуються різні визначення комунікативної компетенції: в одних це рівень сформованості міжособистісного досвіду, необхідного індивіду, щоб у межах власних здібностей і соціального статусу успішно функціонувати у певному суспільстві (Т. Вольфовська); в інших – спроможність людини здійснювати спілкування як складну багатоконпонентну динамічну цілісну мовленнєву діяльність, на характер якої можуть впливати різноманітні фактори (О. Петрашук), або як здатність координувати взаємодію окремих її компонентів задля забезпечення ефективності та результативності комунікації (В. Топалова).

Поняття “комунікативна компетентність” нерозривно пов’язане з розумінням суті комунікації, її значенням у процесі розвитку людини.

У наукових дослідженнях О. Апеля, М. Кагана, А. Лобанова, Ю. Хабермаса, Ф. Шаркова, Ю. Шерковніна та інших комунікація розглядається як дія (односторонній процес передачі сигналів без здійснення зворотного зв'язку), як взаємодія (двосторонній процес обміну інформацією) та як комунікативний процес, у якому комуніканти почергово та неперервно виступають у ролі джерела й отримувача інформації. Отже, це процес взаємодії між різними суб'єктами комунікації, під час якого здійснюється обмін інформацією; він включає в себе динамічну зміну етапів формування, передачі, прийому, розшифрування та використання інформації в обох напрямках. У процесі комунікації функціонують чотири тісно взаємопов'язані елементи: відправник інформації, повідомлення, канал та отримувач інформації. Професійно-педагогічна комунікація реалізується як система найрізноманітніших безпосередніх та опосередкованих зв'язків суб'єктів комунікації. Особливістю безпосередніх зв'язків суб'єктів комунікації є їх прями контакти (з єдиними часовими, просторовими характеристиками): "вчитель – учень", "вчитель – група учнів", "вчитель – колектив учителів" тощо.

Аналіз сутності поняття "комунікація" та взаємозв'язок його з поняттям "спілкування" дозволяє констатувати, що між даними поняттями наявна відмінність, а за певних умов можливе визначення спілкування як частини процесу комунікації. Педагогічна комунікація – це взаємодія між суб'єктами у процесі навчання за допомогою вербальних, невербальних, а також комп'ютерних засобів із метою взаємообміну інформацією та досягнення цілей навчання. Спілкування ж виступає основою педагогічної комунікації та безпосередньо пов'язане з вербальними засобами даного процесу.

Музична комунікація є складною системою, в якій можна виокремити такі основні цикли: музична творчість як фахова діяльність, у процесі якої уява переробляє життєві враження, що перетворюються у музичний матеріал; музичний твір як специфічний продукт фахової діяльності, суб'єктивований у процесі творчості; музичне виконання як співтворчість композитора і виконавця; музичне сприйняття як художньо-комунікативна взаємодія. Отже, музичне виконання є комунікацією між слухачами, виконавцем-інтерпретатором і музичним твором. У процесі музично-педагогічної комунікації, поряд з учнем і педагогом, третім суб'єктом спілкування виступає мистецтво. Наблизити мистецтво до кожної дитини, допомогти їй зрозуміти його педагог може за умов створення духовного контакту з музикою (музичним твором), із кожним учнем окремо та з класом у цілому. Адже музика займає особливе місце серед інших видів мистецтва, насамперед, завдяки незвичності, унікальності та високому ступеню інтегрованості й абстрактності музичної мови. Мож-

ливість виокремлення музики в якості суб'єкта й об'єкта комунікації пов'язана з тим, що у музичному творі відбираються, спресовуються, переробляються й упорядковуються різні фази життєвих емоцій. Під час слухання музики інтуїтивні уявлення щодо емоцій активізуються, що забезпечує, передусім, розуміння емоційного характеру музики.

Музично-педагогічна комунікація має підпорядковуватися законам художньої логіки та бути спрямованою на створення атмосфери емоційного переживання твору. Тому забезпечення ефективності комунікативних процесів у навчанні, що є метою формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики, сприяє досягненню цілей і завдань музично-естетичного виховання учнів загальноосвітньої школи на засадах особистісно орієнтованої педагогіки.

У сучасній психології існують різні підходи до розуміння комунікативної компетентності. Слід зазначити, що у більшості випадків психологи (як вітчизняні, так і зарубіжні) дотримуються неоднозначних підходів до розуміння і вирішення даної проблеми. Назвемо основні з цих підходів (використані тут терміни лише підкреслюють домінуючу серед інших позицію науковця щодо трактування суті спілкування і комунікативної компетентності): діяльнісний підхід (Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, М. Лісіна, Б. Ломов, С. Рубінштейн, О. Смирнова); задачний підхід (Г. Костюк, Н. Кузьміна, Л. Петровська); комунікативна компетентність як готовність (установка) до діяльності (Ю. Азаров, М. Коць, Н. Кузьміна, Д. Узнадзе); особистісний підхід – комунікативна компетентність як комплекс особистісних якостей (Г. Айзенк, П. Горностай, В. Злівков, Р. Кеттел, М. Молоканов, Г. Оллпорт, Л. Петровська); розуміння комунікативної компетентності через Я-стан (Е. Берн, П. Єршов, М. Молоканов); комунікативна компетентність як здібності особистості, як уміння – компонент здібностей (В. Гаркуша, М. Заброцький, Л. Петровська, К. Платонов); діалогічний підхід (М. Бахтін, Л. Виготський, С. Дмитрієва, А. Копйов, О. Матюшкін).

Таким чином, проведений науково-теоретичний аналіз дозволив визначити комунікативну компетентність вчителя музики як сукупність комунікативних знань, норм і правил педагогічного спілкування, оволодіння його технологією, використання в повному обсязі комунікативного потенціалу, що забезпечує сприймання, розуміння, засвоєння, використання, передачу педагогічної інформації, а також уможливорює ефективне управління комунікативними процесами в музично-естетичному навчанні та вихованні школярів.

Аналізуючи сутність комунікативної компетентності, можна визначити чотири джерела: життєвий досвід (досвід міжособистісного спілкування),

загальна ерудиція, мистецтво і спеціальні методи навчання. Звичайно, провідним є досвід міжособистісного спілкування, оскільки він враховує норми і цінності конкретного середовища і, водночас, базується на індивідуальних особливостях і психологічних подіях особистого життя.

Водночас учитель має враховувати той факт, що комунікативна компетентність може вдосконалюватись як саморозвиток, а діагностуватися вона повинна завдяки самоаналізу, самооцінці. Отже, комунікативну компетентність можна розглядати як складну інтегративну якість особистості, яка опосередковує професійно-педагогічну діяльність. Слід зазначити, що комунікативна компетентність, в основному, залежить від особистості спеціаліста. Внутрішня установка йти назустріч людям, любов і доброта до них, прагнення і здатність проникнути у світ переживань дитини, залишаючись щирим у судженнях і діях, є основою розвитку комунікативної компетентності педагога [3, с. 5-6].

В основі комунікативної компетентності лежить широка гама загальнолюдських цінностей. Це свідчить про комплексний характер комунікативної компетентності, яка включає особистісні, пізнавальні, емоційні та поведінкові характеристики.

У складі комунікативної компетентності варто виокремити таку якість, як *гуманістична спрямованість* – система ціннісних орієнтацій і смислових установок у сфері взаємодії з людьми, яка має на увазі гуманне ставлення до людей, розуміння їх цінності та значущості, що В. Сухомлинський називав “устремлінням до людини, здатність дорожити іншою людиною, поважати її як найвищу цінність”. Гуманістична спрямованість є відображенням гуманізму і людяності – базових характеристик соціального педагога [3, с. 7-9].

Особливий інтерес викликає *пізнавальний аспект комунікативної компетентності*, оскільки вибір педагогом тієї чи іншої лінії поведінки і форми спілкування в кожній конкретній ситуації передбачає знання основних її елементів, а саме: партнера по спілкуванню, самого себе і ситуаційного контексту процесу спілкування загалом. Пізнання інших людей і самого себе відбувається, в першу чергу, завдяки їх сприйняттю, тому важливим джерелом успішного і точного сприйняття педагогом є наявність *зворотного зв'язку*.

Таким чином, визначення поняття комунікативної компетентності – це перші кроки на шляху вирішення проблеми формування та розвитку компетентності майбутніх учителів музики у класі оркестрового диригування. Саме у процесі професійного навчання є можливість цілеспрямованого і планомірного розвитку комунікативної компетентності майбутнього фахівця.

1. *Дорошенко С.* Формування якостей комунікативної культури майбутнього педагога у процесі вивчення іноземної мови / *С. Дорошенко* // Комунікативна компетенція у професійній діяльності педагога і психолога : зб. наук. праць. — Полтава: Освіта, 2007. — С. 3-5.

2. Зеер Э. Ф. Психология личностно ориентированного профессионального образования / Э. Ф. Зеер. — Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. проф. пед. ун-та, 2003. — 295 с.
3. Комунікативна професійна компетентність як умова взаємодії соціального працівника з клієнтом [Текст] : навчально-методичний посібник / А. Й. Капська, Л. В. Долінська, О. Г. Карпенко, В. С. Филітчук; За ред. А. Й. Капської ; Держ. центр соц. служб для молоді, НПУ ім. М. П. Драгоманова. — Київ : [б. в.], 2003. — 87 с.
4. Семушина Л. Г. Содержание и технологи обучения в средних специальных учебных учреждениях / Л. Г. Семушина, Н. Г. Ярошенко. — М. : Мастерство, 2001. — 272 с.
5. Татур Ю. Г. Компетентність у структурі моделі якості підготовки фахівця / Ю. Г. Татур // Вища освіта сьогодні. — 2004. — № 3. — С. 20—26.

Стаття надійшла до редакції 03.08.2012

Р. Комурджи

Коммуникативная компетентность как составная профессиональной компетентности учителя музыки

В статье рассмотрены вопросы коммуникативной компетенции как составляющей профессиональной компетенции. Коммуникативная компетентность выступает как совокупность коммуникативных знаний, норм и правил педагогического общения, овладения его технологией, использование в полном объеме коммуникативного потенциала, что обеспечивает восприятие, понимание, усвоение, использование, передачу педагогической информации, а также обеспечивает эффективное управление коммуникативными процессами в музыкально-эстетическом обучении и воспитании школьников.

Ключевые слова: коммуникация, компетентность, общение, коммуникативная компетентность, учитель музыки, профессиональная компетентность.

R. Komurdzhy

Communicative Competence as a Component of Professional Competence of a Music Teacher

The article deals with the issues of communicative competence as a component of professional competence. Communicative competence is a set of communicative knowledge, norms and rules of pedagogical communication, its technology mastering, and the use of communication potential to the full extent, providing the perception, understanding, assimilation, use, transfer of educational information, and enabling effective management of communicative processes in the course of musical and aesthetic training and education of pupils.

Key words: communication, competence, communicative competence, music teacher, professional competence.

Рецензент – кандидат педагогічних наук Н. М. Флегонтова